Regionstyrelsen

Regional samverkan inom vattenområdet

Föreliggande PM med bilagor utgör slutrapporteringen av det uppdrag regiondirektören fick 2 september 2025 (RS §327/2025). I tjänsteskrivelsen daterad 2026-11-17 finns formuleringen av uppdraget i sin helhet.

Del 3 utgör rapportering av regionstyrelseförvaltningens uppdrag REGU §11/2023.

Del 1. En samlad bild av förutsättningarna

Den samlade bilden av förutsättningarna för vattenförsörjning i hela det gotländska samhället beskrivs av den regionala vattenförsörjningsplanen. Planen ger en översikt över de naturgivna förutsättningarna, grundvattnets kvalitet och systemen för vattenförsörjning, kommunala respektive enskilda system. Planen ger också en bild av dagens vattenuttag och en prognos för olika samhällssektorers framtida kvantitativa behov.

Planen togs fram av Länsstyrelsen 2016–2018 i samarbete med Region Gotland och LRF. Planen behandlades av regionstyrelsen i december 2018 (RS § 390/2018) och är bilagd detta PM.

Länsstyrelsen har under 2025 och 2026 arbetat med att revidera den regionala vattenförsörjningsplanen. Prognosen var att den skulle vara klar sommaren 2026. Den reviderade planen skulle kunnat remissbehandlas som en integrerad del av denna slutrapportering. Revideringen är ännu inte klar, varför den version som biläggs detta ärende är den ursprungliga versionen från 2018.

De flesta av de 33 åtgärder som då föreslogs i åtgärdsavsnittet har sedan dess påbörjats. Ett tiotal kan betecknas som klara eller delvis klara/pågår, och endast ett fåtal kan betecknas som inte påbörjade. Även om det är preliminära resultat ger det en indikation på att arbetet rört sig framåt under perioden.

Länsstyrelsen har inom ramen för revideringen tagit fram ett förslag på en ny åtgärdslista, en för den regionala nivån och en för den nationella. Mer om dessa längre fram.

I detta sammanhang bör också Region Gotlands eget arbete inom VA-

verksamheten lyftas fram. Eftersom det kommunala VA-nätet försörjer ungefär 60 procent av de gotländska hushållen och väldigt många företag är sammantaget Region Gotlands VA-verksamhet den enskilt viktigaste delen av Gotlands vattenförsörjning. Verksamheten beskrivs först och främst i den VA-plan som kom 2018 och bestod av sju delplaner och med sammanlagt 200 aktiviteter. 2025 antog regionfullmäktige en ny vattentjänstplan, som är det dokument som bland annat redovisar hur huvudmannen lever upp till kraven i lagen om allmänna vattentjänster. Den syntesrapport Ramboll tog fram våren 2026 inom föreliggande uppdrag ger också en viss överblick över Region Gotlands del i vattenförsörjningen.

Det finns naturligtvis en stor mängd ytterligare material som beskriver förutsättningar för vattenförsörjning på Gotland. Eftersom länet, på grund av de naturgivna förutsättningarna inklusive det geografiska läget, till så stor del måste förlita sig på grundvatten, bör också SGU:s syntesrapport om det gotländska grundvattnet nämnas. Kunskapssammanställningen kom 2022 och täcker hela ön och har beskrivningar över respektive grundvattenmagasins beräknade uttagskapacitet.
(https://resource.sgu.se/dokument/publikation/sgurapport/sgurapport20221 4rapport/s2214-rapport.pdf)

Målen i den regionala utvecklingsstrategin

När det gäller förstärka insatser för att nå målen i den regionala utvecklingsstrategin finns två tidsperspektiv. Den regionala utvecklingsstrategin har effektmål som ska uppnås till 2040. På vattenområdet är målet formulerat som ”Säkrad tillgång till vatten av god kvalitet och kvantitet”.

I det genomförandeprogram som fastställdes 2022 beskrivs hur samverkansarbetet kan gå till för att det gotländska samhället ska kunna röra sig mot detta effektmål. Det finns inga möjligheter att styra exakt vad de regionala utvecklingsaktörerna ska ägna sig åt eller hur samverkan ska gå till, i det avseendet får genomförandeprogram ses som förslag. En möjlighet till styrning från Region Gotlands sida finns dock när det gäller tilldelningen av regionala utvecklingsmedel.

Trots förslag från Region Gotland, både inför programperioderna som startade 2014 respektive 2020, dröjde det fram till slutet av innevarande programperiod innan Tillväxtverket meddelade att man öppnar för ansökningar från regionalfonden för Småland och öarna gällande att främja hållbar vattenförvaltning och säker tillgång till vatten. Ändringen var möjlig genom en omfördelning av medel som inte blivit sökta från andra delar av programmet. Det visar på en oroande lång tid för nationella myndigheter att förstå hur viktig vattenfrågan är för den regionala utvecklingen, speciellt i sydöstra Sverige.

Genomförandeprogrammet har på vattenområdet två insatsområden och ett gemensamt etappmål till 2027. Etappmålet bygger på länsstyrelsens årliga miljömålsuppföljning för fem miljökvalitetsmål som alla i någon form handlar

om vatten. Hittills bedöms inget av dessa fem miljömål vara möjliga att nå och följaktligen heller inte genomförandeprogrammets etappmål till 2027. Förutom Länsstyrelse och Region Gotlands olika förvaltningar nämns ett stort antal aktörer under de två insatsområdena; både akademi, nationella myndigheter, konsultforskningsföretag, branschorganisationer med flera. Eftersom genomförandeprogrammet syftar till att söka synergieffekter handlar insatsområdena inte enbart om dricksvatten utan även behoven av vatten hos exempelvis de areella näringarna och/eller de naturliga ekosystemen.

Dagens samverkansstruktur

Uppdraget innebar att återkomma med förslag på *förstärkta* insatser i samverkan med länsstyrelsen, övriga berörda statliga myndigheter, näringsliv och civilsamhälle, inte beskriva dagens samverkansstruktur. Som bakgrund kan det dock vara bra att ge en snabb överblick över dagens struktur.

Det föreligger, i olika former, löpande regional samverkan på vattenområdet mellan Region Gotland och i första hand Länsstyrelsen, Uppsala universitet respektive Vattenmyndigheten i Södra Östersjön.

Eftersom detta uppdrag via regiondirektören getts till regional utveckling blir det i huvudsak också det perspektivet som kommer beskrivas. I bredare samverkan på vattenområdet med exempelvis Länsstyrelsen eller Vattenmyndigheten deltar ofta tre, fyra eller ännu fler funktioner från Region Gotland i samverkan. De kan utgöras av TSF/plan, TSF/miljötillsyn, TSF/ekolog, TSF/vatten och avlopp, RSF/regional utveckling och RSF/säkerhet och beredskap.

Det är värt att påpeka att de funktioner inom Region Gotland som nämns ovan också många gånger har egna samverkansformer med andra myndigheter.

Sannolikt är det så att det bekymmersamma vattenläget på Gotland gjort att den regionala samverkan inom vattenområdet under de senaste 15 åren utvecklats. Även om det genomförts många projekt och strukturerade samverkansformer tillkommit, har det dock aldrig gjorts någon samlad analys av utfallet av all samverkan. Däremot har enskilda samverkansformer utvärderats, som exempelvis försöksverksamheten med Blått centrum 2017–2021 som utvärderats inte bara en utan två gånger, senast inför centrumbildningen 2025.

Samverkan med Länsstyrelsen.

Efter vattenbristen 2016 etablerades regelbunden samverkan om vattenbrist och torka. Forumet har utvecklats och breddats efter sommaren 2025 till att innefatta en bredare krets från näringslivet. Forumet hanterar fler typer av störningar och har regelbundna möten under hela året. Under sommaren kan mötena genomföras så ofta som varje eller varannan vecka. Forumet syftar till

att alla ska få en gemensam lägesbild av vattensituation och kunna ta ställning till vidare åtgärder och gemensamma kommunikativa insatser. Länsstyrelsen avser att fortsätta utveckla forumet för att höja förmågan att hantera torka, vattenbrist eller andra störningar i dricksvattenkedjan. Länsstyrelsen är sammankallande och Region Gotland deltar med flera funktioner.

I lägen när det råder risk för vattenbrist eller när vattenbrist redan är ett faktum finns också möjligheten för både Länsstyrelsen och Region Gotland att arbeta i stab. Båda myndigheterna arbetade under somrarna 2025 och 2026 i stab för att effektivare kunna hantera dricksvattensituationen. Samverkan har då givetvis skett mellan staberna, där länsstyrelsen kunnat skicka frågor till nationella nivån. Sommaren 2025 satt även Livsmedelsverket och MCF (Myndigheten för civilt försvar) med i Region Gotlands stab, vilket var unikt.

Länsstyrelsen samverkar dessutom med Region Gotland inom följande vattenrelaterade områden som alla berör samhällsplanering:

- Vattenförsörjningsplanen i samhällsplaneringen. Länsstyrelsen kommer arbeta för att den regionala vattenförsörjningsplanen blir ett underlag i samhällsplaneringen på alla nivåer, både i översiktsplanering och detaljplaner.
- Vattenfrågor i tillsynsvägledning till kommunen. Länsstyrelsen kommer verka för att lyfta vattenfrågorna i samhällsplaneringen till Region Gotland i exempelvis tillsynsvägledning, tematräffar och vägledningar.
- Stöd för klimatanpassning av vattenförsörjningen. Länsstyrelsen samordnar arbetet med klimatanpassning i länet och kommer stödja Region Gotland i att klimatanpassa den allmänna vattenförsörjningen genom exempelvis att bidra med kunskap, underlag och delta i projekt.

Samverkan med länsstyrelsen sker också löpande genom Blått centrum, se del 3.

Samverkan med Vattenmyndigheten

Samverkan med Vattenmyndigheten i Södra Östersjön intar en speciell plats, eftersom Vattenmyndigheten är den myndighet som är ansvarig för att ta fram de åtgärdsprogram som finns för distriktet (åtgärdsprogram finns för hela Sverige, men de tas fram av respektive distrikts Vattenmyndighet. Ej att förväxla med åtgärdsförslagen i den regionala vattenförsörjningsplanen, även om ett antal åtgärder är identiska).

Samverkan sker främst inför antagande av ett nytt åtgärdsprogram, då i form av samråd och remiss, men det kan även ske i samband med exempelvis utvärderingar som Vattenmyndigheten gör. Samverkan kan ske enbart med länsstyrelsen, eller – mer sällan – med enbart Region Gotland, och ibland med alla tre parter närvarande.

Vartannat år svarar både Region Gotland, i egenskap av kommun, och länsstyrelsen, var för sig, på Vattenmyndighetens enkät kring hur arbetet med genomförandet av åtgärdsprogrammet fortskrider.

Från och med nästa förvaltningsperiod (2027–2033) kommer Vattenmyndighetens delåtgärdsprogrammet mot torka och vattenbrist omfatta åtgärder även för kommuner. Innevarande förvaltningsperiod är det på regional nivå endast länsstyrelserna som har krav på åtgärder i delåtgärdsprogrammet.

Del 2. Förslag på förstärkta insatser

Uppdraget innebar att återkomma med förslag på *förstärkta* insatser i samverkan med länsstyrelsen, övriga berörda statliga myndigheter, näringsliv och civilsamhälle.

Redan 2018 konstaterades i den regionala vattenförsörjningsplanen att

> ”Samarbetet mellan olika berörda myndigheter och aktörer är en viktig framgångsfaktor, och kommer att behöva fortsätta och intensifieras framöver. Länsstyrelsen kommer årligen genomföra uppföljningar av de listade åtgärderna tillsammans med Region Gotland och LRF. Förhoppningen är att en sådan uppföljning kommer visa var kommande insatser och eventuella åtgärdsmedel behövs. Länsstyrelsens önskemål är också att årligen genomföra uppföljning av åtgärderna på nationell nivå, eftersom ansvaret för vattenförsörjning är komplext och delas av många olika nationella myndigheter.
>
> Den regionala vattenförsörjningsplanen kommer att behöva uppdateras när det framkommer nya kunskaper eller om förutsättningarna ändras. Nationellt pågår nu många aktiviteter på flera myndigheter med koppling till vattenförsörjning och vattenbrist och efterhand kommer nya underlag att tas fram. Det är därför viktigt att en översyn av den regionala vattenförsörjningsplanen görs när de nya underlagen finns på plats. Länsstyrelsen gör bedömningen att en översyn bör göras vart sjätte år, i enlighet med vattenförvaltningens sexårscykler.”

Nu föreligger alltså ett förslag till förstärkta insatser i form av den nya åtgärdslistan och en helt ny struktur för att styra arbetet genom ett samverkansforum på ledningsnivå.

Region Gotland är i den föreslagna regionala åtgärdslistan ansvarig för 16 av 36 åtgärder, fördelade på fem teman:

- Samhällsplanering och styrdokument (Region Gotland fyra av sex åtgärder)
- Vattenskydd och tillsyn (Region Gotland fyra av sju åtgärder)

- Kunskap, samverkan och uppföljning (Region Gotland en av sju åtgärder)
- Klimatanpassning och vattenhushållning (Region Gotland tre av sju åtgärder)
- Beredskap och kris (Region Gotland fyra av nio åtgärder)

I den nationella åtgärdslistan föreslås sammanlagt 17 åtgärder, fördelade på fem teman som vänder sig till elva nationella myndigheter, inklusive Regeringskansliet.

Många av åtgärderna är identiska eller snarlika med de som redan återfinns i Vattenmyndigheten för Södra Östersjöns åtgärdsprogram för bättre vatten. Åtgärderna i det åtgärdsprogrammet har alltid lagstöd, medan åtgärdsförslagen i den regionala vattenförsörjningsplanen är en blandning av rekommendationer och lagkrav. De senare är också utvecklade enbart för Gotland, medan de förra är gemensamma för alla kommuner i vattendistriket (som omfattar alla kommuner vars vattendrag mynnar i Södra Östersjön, ett område omfattande 10 län, 91 kommuner och 2,9 miljoner innevånare).

Åtgärdsförslagen svarar på frågan vad Gotland som samhälle bör göra för att förstärka insatserna för en hållbar vattenförsörjning i samverkan med länsstyrelsen, övriga berörda statliga myndigheter, näringsliv och civilsamhälle. Åtgärderna kommenteras inte vidare i detta PM, eftersom de inte genomgått någon behandling i miljö- och byggnämnden eller tekniska nämnden. Regionstyrelseförvaltningen avser att invänta den internremiss som skickades 4 november 2026 (RS 2026/2060) och återkommer i ärendet.

Den tidigare listan hade väldigt få åtgärder som vände sig till nationella myndigheter. Den nya har betydligt fler och vänder sig till som sagt till 11 nationella myndigheter. Rent formellt kan inte länsstyrelsen lägga uppdrag på nationella myndigheter, men det man kan locka med är att man genom att delta i utvecklingen av Gotlands vattenförsörjning skaffar sig erfarenhet som de via sina ordinarie uppdrag kan förmedla till övriga vattenbristdrabbade delar av Sverige. Inte minst i vattendistriket för Södra Östersjön, som de senaste åren haft stora problem med vattenbrist.

Nytt samverkansforum – Gotlands vattenledning

Den nya åtgärdslistan kommer bli stommen i en ny form av samverkan på vattenområdet. Genom ett gemensamt initiativ från Region Gotland och Länsstyrelsen under Almedalsveckan i juni 2026 sammankallade länsstyrelsen i september 2026 en bred samling myndigheter, branschorganisationer och enskilda företag till ett första möte på ledningsnivå. Huvudsyftet var att samla både de nationella och regionala myndigheter i samma rum för att, med Gotland som objekt, diskutera hur en gemensam åtgärdslista för länet med avstamp i de förslag som presenteras i den reviderade regionala vattenförsörjningsplanen. De inbjudna var antingen representanter för

myndigheter med som har någon del av ansvaret för dricksvattenfrågorna eller berörda parter på Gotland, exempelvis näringsliv eller Försvarsmakten.

Forumet har som sagt i skrivande stund bara haft en sammankomst, så det är för tidigt för att kunna dra några slutsatser kring effekter. Länsstyrelsen blir sammankallande och landshövdingen blir ordförande. Regionstyrelsens ordförande blir vice ordförande. På tjänstepersonsnivå ingår chefer från Region Gotland. Region Gotland ingår även i beredningssekretariatet, som även det leds av länsstyrelsen.

Inbjudan och direktiv bifogas inte detta PM, eftersom forumet behandlas i ett eget ärende, RS 2026/1459, där handlingarna bifogas.

Del 3. Deltagande i Blått centrum och andra ”blå” frågor

I regionstyrelseförvaltningens tjänsteskrivelse kring översynen av Blått Centrum Gotland och förslag till samverkansavtal för perioden 2026–2028 (RS 2021/459) tidigare i år utlovades en något mer fyllig beskrivning av det uppdrag regionstyrelseförvaltningen fick 1 februari 2023 (REGU §11), nämligen att se över hur Region Gotlands medverkan i Blått centrum bör utvecklas och se ut framåt utifrån målet att stärka Region Gotlands arbete och engagemang kring Blått Centrum specifikt och de blå frågorna generellt.

Engagemang kring Blått Centrum har stärkts på två sätt. Dels är Region Gotland numera representerad på tre nivåer, både i partsrådet, styrelsen och i arbetsgruppen. I styrelsen har Region Gotland två ledamöter, en från regionstyrelseförvaltningen och en från teknik- och samhällsbyggnadsförvaltningen. Målsättning är att även arbetsgruppen ska ha motsvarande representation från förvaltningarna, se nedan.

Blått centrum har för närvarande tre fokusområden:

- Blå näringar (fiske, vattenbruk, turism, m.m.)
- Restaureringsåtgärder i vatten
- Vattenförsörjning

Region Gotland har utbyte av att följa och bidra till alla tre. Blå frågor knutna till näringslivsutveckling (vattenbruk, yrkesfiske, sportfisketurism m.m.) ligger nära regional utveckling (mat- och livsmedelsstrategi, besöksnäring m.m.). Frågor kopplade till det andra fokusområdet – restaureringsåtgärder i och kring vattenmiljöer – har tidigare svävat lite mellan förvaltningarna, men i och med teknik- och samhällsbyggnadsförvaltningens engagemang i ”LivingLab”-projektet Isla Bontia (se nedan) så har ett tydligt samarbete och rollfördelning mellan förvaltningarna etablerats. Vattenförsörjningsfrågorna är med stor sannolikhet det som ligger närmast ett av teknik- och samhällsbyggnadsförvaltningen kärnuppdrag.

Region Gotland deltar för närvarande, hösten 2026, genom engagemanget i Blått centrum, i tre större externfinansierade projekt. Observera att Region Gotlands andra förvaltningar kan delta i andra vattenrelaterade projekt som inte tillkommit via Blått centrum, liksom att Blått centrum är engagerad i fler projekt än dessa.

Dessa tre är:

ALGOTL. Utveckling av prognosverktyg för algblomningar i Östersjön med de gotländska brackvattenverken som testobjekt. Projektledning: Stockholms universitet, finansiering: Formas. Region Gotland och SMHI deltar med tid som ersätts till 100 procent.

Hållbar vattenomställning av Gotlands torra odlingslandskap. Projektledning: Gotland Grönt centrum, finansiering: Vinnova. Region Gotland deltar med en mindre del tid in-kind (utan ersättning).

Isla Bonita. ”LivingLab”-konceptuell naturrestaurering av vattenmiljöer från land till hav, våtmark–strömmande vatten–kustzon. 49 europeiska partners. Projektledning lokal del Sverige: Region Gotland, finansiering: EU/Horizon. Region Gotland deltar med tid som ersätts till 100 procent.

Blått centrum har i och med Uppsala universitets ombildning till en centrumbildning fått en tydligare organisation, men bedöms ha en fortsatt utmaning när det gäller finansiering. Centrumbildning har en relativt blygsam grundfinansiering som bland annat ska täcka Uppsala universitets lönekostnader för en föreståndare på minst 20 procent samt internt köpta kommunikatörstjänster. Region Gotland och Länsstyrelsen deltar med tid motsvarande 40 procent av en heltidstjänst vardera.

Alla som är engagerade i arbetsgruppen gör det idag som delar av sina vanliga tjänster. Det innebär att de samlade ”synliga” resurserna bara motsvarar en dryg heltidstjänst, vilket bedöms vara för lite. I den förstudien som gjordes 2016 inför starten av försöksverksamheten skissades på 1,8 heltidstjänster som miniminivå, men önskvärt var inte under 2,0.

Förutom ”synliga” resurser finns också ”osynliga”. En nackdel när det saknas grundfinansiering till lokaler och heltidslöner är att de extra arbetstillfällen som projekt idag genererar sitter utspridd rent fysiskt och har olika arbetsgivare. De blir i praktiken ”osynliga” och i det allmänna medvetandet växer därför Blått centrum aldrig. Sannolikt upplever dessa personer inte heller själva att de i grund och botten arbetar i ett projekt som har kommit till tack vare Blått centrum.

De 40 procent av en heltidstjänst Region Gotland satsar på vattenfrågor i ett regionalt utvecklingsperspektiv är möjliga tack vare att avdelningen för regional utveckling 2022 fick en förstärkning av ramanslaget på 500 tkr. Om målet är att stärka Region Gotlands arbete och engagemang kring Blått Centrum specifikt och de blå frågorna generellt är det svårt att se hur detta kan göras utan att satsa mer i tid. 40 procent ska täcka inte bara arbete i arbetsgruppen och

gemensamma aktiviteter utan också all medverkan i externfinansierade projekt, där ansökningar, planering, koordinering, rapportering och övrig administration är tidskrävande moment. Tid att arbeta med själva grundfrågeställningarna blir försvinnande liten.

Ska vattenfrågor i ett regionalt utvecklingsperspektiv fortsätta att bevakas av avdelningen för regional utveckling är det också viktigt att avdelningen har rätt kompetens. Om man av något skäl väljer att inte ha det, exempelvis genom att ha bredare och inte så specialiserade strategtjänster inom samhällsplanering, finns möjligheten att erbjuda teknik- och samhällsbyggnadsförvaltningen att axla uppdraget, och fördela om den interna finansieringen. Det kan vara en mycket bra lösning, eftersom så gott som all Region Gotlands kompetens inom vattenområdet finns samlad inom teknik- och samhällsbyggnadsförvaltningen. Genom att vara nära verksamheterna kan man också snabbare och med ännu större precision fånga upp verksamheternas önskemål och behov.

Bilagor

Bilaga 1. Regional vattenförsörjningsplan, Länsstyrelsen i Gotlands län. 2018-12-18.
Bilaga 2. Föreslagna regionala åtgärder i vattenförsörjningsplan för Gotlands län. 2026-09-25
Bilaga 3. Föreslagna nationella åtgärder i vattenförsörjningsplan för Gotlands län. 2026-09-25